

Språklig og kulturelt mangfold – en ressurs i opplæring. Er det på tide å ta ressursperspektivet på alvor?

Vigdis Gløkken

I løpet av de ti siste årene har vi stadig blitt møtt med at mangfold er en ressurs. I diverse meldinger og planer leser vi at språklig og kulturelt mangfold er en ressurs, og at mangfoldet må benyttes som en ressurs i barnehage og skole. Dette har vi sett i stortingsmeldinger, strategiplaner, taler, politiske meldinger, i media og i lærebøker.

Da NAFO ble opprettet i 2004, var det på bakgrunn av strategiplanen *Likeverdig utdanning i praksis* (Etter revisjon i 2007 kalt *Likeverdig opplæring i praksis*). I strategiplanen heter det at en flerkulturell barnehage og skole kjennetegnes av et personale som ser på det kulturelle og språklige mangfoldet som normaltstanden og som anvender dette mangfoldet som en ressurs.

Nå ti år senere har Utdanningsdirektoratet på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet iverksatt et kompetanseløft på det flerkulturelle området. Oppdraget har bakgrunn i Meld. St. 6 (2012-2013) *En helhetlig integreringspolitikk. Mangfold og fellesskap*. Satsingen skal gjennomføres i alle fylker og gå over fem år. Regjeringen har lagt flere prinsipper til grunn for satsingen, og det første punktet er: Mangfold og flerspråklighet er ressurser i det norske samfunnet og skal verdsettes i utdanningsløpet. (<http://www.udir.no/Utvikling/Artikler-utvikling/Prinsipper-for-satsingen-Kompetanse-for-mangfold/>)

Hva legger vi i dette at mangfold er en ressurs? Er det en fare for at det begrenses til å være positive ord uten rot i virkeligheten? Kan det være slik at det blir et gap mellom de gode intensjonene og praksis? Hvordan kan disse ordene få innhold?

La meg si det med en gang, dette er ikke en artikkel som har til hensikt å redegjøre for innholdet i kompetanse på det flerkulturelle området, eller å gi en fyllestgjørende oversikt over hva flerkulturell pedagogikk innebærer. Feltet belyses i diverse fagbøker. Ikke minst har An-Magritt Hauge, NAFOs leder gjennom ti år, skrevet om feltet i «Den felleskulturelle skolen» som kom i tredje utgave i 2014.

Hensikten med denne artikkelen er derimot å belyse at mangfold som ressurs er påpekt i ulike offentlige utredninger, og at det eksisterer et stort potensial i norske klasserom for å ta dette mangfoldet i bruk. Likedan er det ønskelig å få fram hva ressursperspektivet innebærer, hvorfor det er nødvendig at det benyttes, og hvordan språklig og kulturelt mangfold kan være et gjennomgripende perspektiv i opplæringen.

Språklig og kulturelt mangfold er en ressurs i opplæringen

Hva som forstås med at mangfold er en ressurs, får vi svar på i Stortingsmelding 6 (2012-2013) *En helhetlig integreringspolitikk*: «Å verdsette flerspråklighet og kulturelt mangfold er å anerkjenne den kompetansen mange mennesker har og å gi mulighet for at deres ressurser kommer til nytte i samfunnet».

Det er med andre ord ved å ta i bruk mangfoldet at det gjøres til en ressurs for både den enkelte og i fellesskapet. Dette mangfoldet begrenses ikke til å gjelde bare flerspråklige elever, men det gjelder

alle elever at deres erfaringer kan være en ressurs når de tas i bruk. I denne sammenheng er det spesielt den ressursen som flerspråklige elever representerer, som er i fokus.

Til tross for de mange offentlige skriv og meldinger som uttaler at mangfoldet er en ressurs, kan det synes som mangfoldet usynliggjøres og underkommuniseres mange steder. Ved flere og flere skoler gjøres det riktignok mye godt arbeid som viser at skolen har tatt på alvor at elevgrunnlaget har endret seg, samfunnet likedan, og at dette gjenspeiles i skolens pedagogiske arbeid. Det er viktig å løfte fram slike eksempler, og noen slike eksempler vises det til senere i artikkelen. Samtidig er det fortsatt behov for å peke på hva skolen kan gjøre slik at ressursperspektivet forankres i virkeligheten.

Istedenfor å begrense det flerkulturelle fokuset til å dreie seg om mat, dans og musikk ved spesielle arrangementer (Øzerk 2008), bør det legges til rette for at mangfoldet kan benyttes som en del av det ordinære læringsarbeidet (Hauge 2014). Det er vel og bra med tilstelninger der skolen viser fram sin internasjonale profil, men dersom det begrenses til at mangfoldet trekkes fram ved spesielle anledninger, er det ikke nødvendigvis slik at skolen oppnår det som var intensjonen ved et slikt arrangement.

Selv om kulturelt mangfold er et kjennetegn ved de fleste samfunn i dag, hevder høyskolelektor Heidi Biseth at det synes som mangfoldet nedtones eller forbigås i stillhet i skolen (Biseth 2012). Hennes doktorgradsarbeid hadde som målsetting å se på hvordan lærere og skoleledere i såkalte flerkulturelle skolemiljøer i København, Stockholm og Oslo klarer å formidle og praktisere demokratiske verdier. I hennes studie hadde lærerne tilgang til store pedagogiske ressurser gjennom elever de hadde i sine klasserom. Elevene representerte et mangfold i religion, livssyn og etnisitet. De hadde inngående kunnskap om andre land enn landet de bodde i, og likedan hadde de store språkkunnskaper. Som oppsummering på spørsmålet Biseth stilte elevene om hvordan de opplever at deres erfaringer og kompetanser blir utnyttet av lærer, nevner hun at religion pekes ut som et fag hvor lærerne bringer inn elevenes kunnskaper. Det virker som lærerne godtar at de kan bli korrigert dersom de framstiller for eksempel islam på uriktig måte. Når det gjelder elevenes språkkompetanse, ser det ut til at den oppleves som verdiløs, sier Biseth. Elevene blir ofte irettesatt dersom de bruker et annet språk enn majoritetsspråket, og det er sjelden at de blir spurt om hvilke språk de kan.

Det er store pedagogiske ressurser tilgjengelige i klasserommet. Likevel kan det synes som det kunne være flere lærere og skoleledere som roper hurra for den internasjonale spesialkompetansen som finnes. Haddy N'Jie spør i en kronikk om det er noen usynlige skilt i norske klasserom der det står at her snakker vi bare norsk (Dagbladet 2008).

Synet på likhet og forskjellighet

Man kan spørre seg om hva som er grunnen til at den flerkulturelle kompetansen ikke utnyttes. En forklaring er kanskje å finne i synet på mangfold, på forskjellighet i motsetning til likhet. Likhetstankegangen har vært og er sterk i norsk skole. Likhet i den forstand at alle skal ha samme muligheter, uavhengig av hvor man bor i landet, i bygd eller by, uavhengig av kjønn, etnisitet og sosial status. Derfor ligger prinsippet om likhet i den norske lærers habitus, eller sagt på en annen måte, i ryggmargen på hver lærer (Engen 2004). Samtidig er lærerens oppdrag å se den enkelte elev og gi hver elev en tilpasset opplæring. Det dreier seg om å kunne ha blikk for den enkelte, for hans og hennes erfaringer og behov.

Dermed kan ikke opplæringen være lik, den må være likeverdig. Skolesystemet i Norge er bygget opp rundt ideen om likhet, mens skolesystemet i Nederland er formet av ideen om toleranse og frihet som det sentrale (Seeberg 2003). Dette gir ulike rammer for hvordan man håndterer forskjellighet og dermed hvordan man ser på mangfold. Når lærere opplever at elevgruppa endres, utfordres likhetstankegangen. Noen steder blir det dermed et problem at elevenes kompetanse ikke er tilpasset skolens innhold. Andre steder blir dette sett på som en berikelse for alle i skolemiljøet, det sees på som en ressurs.

Hvorfor skal vi fokusere på forskjeller, vil kanskje noen spørre om. Det hender vi hører lærere eller ledere som sier at "de er fargeblinde" eller de bruker uttrykk som at "en elev er en elev". Det er også noen som mener at elevene ikke er interessert i å vise at de kan et annet språk enn norsk. Spørsmålet er da i hvilken grad de ulike elevenes språkkompetanse er blitt etterspurt og verdsatt.

I Norge kan det synes som det er en tendens til å skape et fellesskap på det som er likt og overse det som er forskjellig (Gullestad 2002). Dersom det skjer, kan man stå i fare for å bidra til å undertrykke forskjeller og de ulike forutsetningene hos elevene. Poenget er ikke å fokusere på forskjellene, men å anerkjenne at vi er forskjellige og se den enkelte elev.

Mennesker er like i den forstand at alle er mennesker, men ingen kan sies å være identiske, ifølge filosofen Hanna Arendt (i Biseth 2012). Det er dermed mangfold som er det normale og også det som er nødvendig i et demokratisk samfunn der vi skal lære oss å respektere at andre prioriterer annerledes enn oss selv og har andre verdier og tradisjoner enn oss selv.

«Vi må derfor ikke bare akseptere det flerkulturelle, vi må dra nytte av det. Det er nødvendig å forandre vårt tankesett, vår mentalitet. Hjernen vår må innstilles på de fordelene man kan ha av at vi er forskjellige». Dette skrev Thorbjørn Jagland i en kronikk i Aftenposten 28. juli 2011. Han refererte til en gruppe han som generalsekretær hadde dannet i Europarådet, for at de skulle gi råd om hva som kan gjøres for at vi skal kunne leve sammen i en flerkulturell virkelighet. Gruppen understreket det ansvaret man har for å minne oss om historien. Europa har alltid vært et kontinent av flere religioner og etniske grupperinger. Når vi ikke har klart å leve med det, har det ført til de verste katastrofer. Vi oppfordres dermed til å dra nytte av forskjellene, og se på mangfoldet som en ressurs. I skolen kan vi gjøre dette ved å gi rom for elevers ulike levesett og erfaringer. Ved å anerkjenne ulikhetene vil det kunne bidra til å fremme gjensidig respekt og toleranse.

Anerkjenne alle elevers erfaringer

Det er viktig at alle elever opplever at de blir inkludert og opplever at deres erfaringer har verdi i fellesskapet (Hauge 2014). Det betyr ikke at deres erfaringer bare tolereres og aksepteres, men at det oppleves som positivt i læringsmiljøet. En elev som opplever at han eller hun har noe å bidra med, og som anerkjennes av andre, vil kjenne seg betydningsfull. Å bli anerkjent for den man er og ha anledning til å vise det, gir tillit til at man har noe å bidra med. Det skaper i neste omgang et ønske om å engasjere seg i fellesskapet og gir motivasjon for læring.

Læreren har således en viktig rolle ved å legge til rette for at alle elevers erfaringer kommer til uttrykk. Dette gjelder ikke bare flerspråklige elever, men også for denne gruppen er det viktig.

Utfordringen for læreren kan være at det ikke er like lett å kjenne seg igjen i det elevene har å by på, og at læreren kan overse eller avvise elevenes erfaringer (Akkouh 2013). Læreren trenger å være seg

bevisst sin rolle ved å være åpen for alle elevers erfaringer og like engasjert i de fortellingene som er annerledes enn det læreren opplever som kjent. Dette handler igjen om holdninger, om å være trygg på sin lærerrolle og å skaffe seg innsikt i elevenes bakgrunn. Her er ikke minst foreldrene en viktig medspiller. Ved å skaffe seg innsikt i den verden eleven har utenom skolen, kan læreren bidra til å skape sammenheng mellom de to arenaene skole og hjem representerer. Dersom skolen har tospråklige lærere, vil de være til stor hjelp i å bekrefte elevenes identitet og anerkjenne elevenes erfaringer. I tillegg vil tospråklige lærere kunne være en uvurderlig kilde for andre lærere til å skaffe seg innsikt i elevenes kompetanse slik at læreren kan bygge videre på det eleven kan fra før.

Det er et kjent pedagogisk prinsipp at læring skjer best når man kan bygge videre på sine bakgrunnskunnskaper. Ved å trekke inn elevenes bakgrunn, skapes bro mellom det kjente og ukjente, og eleven vil ha større mulighet for å tilegne seg nytt stoff. For en del elever som ikke har vokst opp i Norge, vil det som skolen formidler, kunne virke fremmed og fjernt. Dersom undervisningen knyttes til disse elevenes erfaringer og bakgrunnskunnskaper, vil undervisningen kunne oppleves som mer meningsfylt. Når elever og foreldre opplever at det skolen har å tilby har verdi for dem og er sammenfallende med deres interesser, vil det være mer sannsynlig at de viser engasjement for skolens arbeid.

Flerspråklighet er en ressurs for den enkelte og for samfunnet

Innvandrerne representerer en språklig ressurs som Norge trenger. Om holdninger til flerspråklighet heter det i NOU 2010:7 Mangfold og mestring: «Det er nødvendig med en holdningsendring i opplæringssystemet og i samfunnet generelt, slik at flerspråklighet sees som en verdi for den enkelte og for Norges mulighet til å lykkes i et globalt arbeidsmarked». Noen år tidligere, i 2007, kom Stortingsmeldingen *Språk bygger broer*. Det er et hovedpoeng i meldingen at Norge trenger språkkompetanse og at minoritetsspråklige barn og unge er en ressurs med sin flerspråklighet. Med jevne mellomrom leser vi om norske studenter som studerer et annet fremmedspråk enn tysk eller fransk og heller har valgt arabisk, mandarin eller et annet ikke-europeisk språk. Det er viktig og bra, for Norge trenger slik kompetanse.

I Kunnskapsdepartementets strategiplan «Språk åpner dører» (2007) heter det i innledningen at innvandrerspråkene er en viktig ressurs, både kulturelt i landet og som en forutsetning for samkvem med resten av verden. Det kan derfor framstå som noe selvmotsigende at det ikke legges mer vekt på at de som allerede har et annet morsmål enn norsk, får utviklet dette gjennom morsmålsundervisning i skolen. Til tross for at det er mange elever som gjennom Opplæringsloven har rett til slik opplæring, er det nedgang i antall elever som mottar morsmålsundervisning (Utdanningsspeilet 2013). Det kan således synes som vi har en språklig rikdom som ikke utnyttes. Dersom elevens språkkompetanse ikke foredles, blir den ikke anvendbar, sier professor i tospråklighet, Kenneth Hyltenstam i en forelesning på Stockholms Universitet (Skolverket 2012).

I Stortingsmelding «Språk bygger broer» uttrykkes det klart at å utnytte flerspråkligheten i klasserommet kan være et viktig bidrag til å øke interessen for språk og til å skape økt forståelse og toleranse. Den språkkompetansen som finnes i klasserommet, blir derfor viktig å ta vare på og videreutvikle. Uavhengig om det gis opplæring i morsmålet eller fagopplæring på to språk, kan lærere trekke inn elevenes språkkompetanse i undervisningen. I tillegg til at det er viktig for den enkelte elev at hans eller hennes språkferdigheter blir etterspurt og framhevet, kan det bidra til økt motivasjon for læring av språk for alle elever.

Utnytt flerspråkligheten i klasserommet og på skolen

Det finnes flere eksempler på skoler der lærere aktivt arbeider for å trekke inn elevenes morsmål. På en skole i Akershus ble det utarbeidet en plan for hvordan det språklige og kulturelle mangfoldet både skulle synliggjøres og benyttes som en del av det ordinære læringsarbeidet. Lærerne på femtetrinn knyttet det opp til undervisningen i engelsk der elevene skulle skrive en fortelling om et dyr. Elevene fikk beskjed om at de som ville, kunne oversette teksten, til norsk eller til et annet språk, for eksempel om noen kunne oversette det til morsmålet sitt. Det var fritt fram å få hjelp fra andre, for eksempel tospråklige lærere eller foreldre. I ettertid rapporterte lærerne om et meget vellykket opplegg der interessen for språk hadde blomstret. Elevene var spesielt imponert over en jente som hadde oversatt sin tekst til tamil, til et språk som til og med har et annet skriftsystem enn det elevene ellers benytter. Elevene var fulle av beundring, og det skal ikke så mye fantasi til for å skjønne at den beskjedne jenta vokste noen hakk i løpet av den perioden. Lærerne var på forhånd litt skeptiske til at elevene skulle bruke ulike språk. De hadde opplevd at elevene ikke var så interessert i å bruke morsmålet. Der hadde de tatt feil, skrev de.

I Toronto i Canada har de gjennom flere år arbeidet med å skrive tekster både på morsmål og på engelsk. Elever med samme morsmål har snakket om innholdet, og sammen har de skapt små tospråklige tekstbøker. Flere av disse tekstene kan man lese på denne siden:

<http://www.thornwoodps.ca/dual/index.htm> I etterkant av et slikt skriveopplegg rapporterte elevene at de var stolte og glade over å kunne benytte morsmålet sitt. «Det var ingen som visste at jeg kunne swahili. Det er først nå de kjenner meg på ordentlig». Elevene sier også at det var moro fordi de lærte om andre språk mens de holdt på med opplegget.

Det er mye som tyder på at ved å trekke inn den språklige kompetansen som hver og en har, vil det gavne både den enkelte og andre i læringsfellesskapet. Når det åpnes opp for å benytte det språklige mangfoldet, gis det mange muligheter til å snakke om språk. En metaspråklig bevissthet kan oppøves blant annet ved å sammenligne lyder og bokstaver, ord og uttrykk på forskjellige språk, grammatikk og skriftformer. Slik skapes språklig nysgjerrighet, og interessen for å lære språk kan vekkes. En annen måte å pirre den språklige nysgjerrigheten på finner vi på en skole i Oslo. Der har de utnyttet det store gangarealet ved å henge opp mange bilder, elevarbeider og egenproduserte plakater. På en av plakatene er det skrevet flere ordtak på somalisk. Nederst på siden finner man en melding til leseren skrevet på norsk: Dersom du ikke forstår hva som står her, kan du spørre en som kan somalisk. Skolen signaliserer at her er det folk som har forskjellig kunnskap, det er verdifullt at ikke alle kan det samme, men vi kan lære av hverandre. Mangfoldet benyttes til noe positivt.

Ulike perspektiver

I læreplanverket finner vi støtte til å benytte mangfoldet i elevgrunnet. Den generelle delen av læreplanen peker på at mangfoldet skal settes høyt og bli respektert. Videre heter det at for å utvikle elevene sin kulturelle kompetanse til å delta i et multikulturelt samfunn, skal opplæringen legge til rette for at elevene får kunnskap om ulike kulturer. Elevene skal få en opplæring der globale perspektiver er integrert, slik at de ser seg selv og sine problemstillinger i en større sammenheng. Verden skal inn i skolen, og da er det nærliggende å ta utgangspunkt i den kompetansen elever, foreldre og lærere representerer.

En måte å internasjonalisere opplæringen på er å benytte et sammenliknende perspektiv når man behandler ulike temaer i arbeidet med elevene. Der det er et mangfold av perspektiver og erfaringer

representert i klassen og blant foreldre, er det sannsynlig at dette kommer alle elevene til gode ved at de lærer noe mer og noe i tillegg enn der hvor et slikt mangfold av stemmer ikke er til stede. Samtidig er mangfoldet en fordel når læreren hjelper elevene til å forstå hvordan kunnskap er påvirket av blant annet historiske, politiske, etniske, religiøse og sosiale forhold.

På NAFOs nettside finner man et idehefte der lærere kan få inspirasjon til hvordan det språklige og kulturelle mangfoldet som er representert i elevflokket, kan trekkes inn i undervisningen. En stor del av ideheftet tar for seg de ulike fagene og tilhørende kompetansemål på forskjellige trinn der det gis eksempler på temaer hvor det er naturlig å benytte seg av et sammenlignende perspektiv. *Ideheftet Språklig og kulturelt mangfold* ligger på denne siden:

<http://nafo.hioa.no/grunnskole/undervisningsopplegg/flerkulturelle-perspektiv-i-alle-fag/>

I følge Kompetanseløftet skal det flerkulturelle perspektivet integreres i alle fag. På den måten kan mangfoldet benyttes på en naturlig måte, ikke slik at det er noe som kommer i tillegg til alle andre krav og forventninger, men det er mer snakk om å gjøre ordinært læringsarbeid på en annen måte.

Når planer for undervisningen legges, tar læreren utgangspunkt i kompetansemålene og elevgruppa. Lærer kan sørge for at mangfoldet i klasserommet benyttes som en ressurs ved å:

- trekke inn den språklige rikdommen som finnes ved skolen og i klasserommet
- la elevene bruke sine språk, gi alle elever anledning til å bli språklig nysgjerrige og undre seg over språk
- ta i bruk elevenes kunnskaper
- trekke inn flerkulturelle perspektiv i alle fag og tema der det er naturlig
- benytte elevenes kompetanse og vurdere hvordan den kan gjøres relevant for alle

Mangfoldet fornyer skolen

Ved å ta i bruk ulike undervisningsmetoder og læremidler som ivaretar og gir rom for de ulike erfaringene mangfoldet representerer, vil skolen kunne gi en opplæring som forbereder alle elever på å leve og virke i et flerkulturelt samfunn. Når ulike erfaringer tas i bruk i klasserommet, vil alle elevene kunne profitere på ulikhetene som finnes. Det gir noe ekstra til alle i læringsfellesskapet. En slik opplæring begrenser seg ikke til de minoritetsspråklige elevene, men det gir kunnskap og utvikler holdninger som er helt nødvendige i et demokratisk liv i et flerkulturelt samfunn (Biseth 2012). Elever som er vant med at mennesker kan ha erfaringer som er annerledes enn deres egne, og at folk snakker andre språk, ser på verden fra en annen vinkel og kanskje på en annen måte. De vil ha nytte av dette i møte med nye mennesker. Unge med slik erfaring vil være forberedt på å leve og virke i en globalisert verden der de kan være trygge på sitt eget samtidig som de anerkjenner og er nysgjerrige på andres kultur og historie.

Skolen er den viktigste møteplassen der barn, unge og voksne lærer å verdsette kulturelt og språklig mangfold (Hauge 2014). Derfor er det viktig at skolen legger til rette for at dette mangfoldet kan utvikles og benyttes slik at det blir en felles ressurs. An-Magritt Hauge benytter begrepet den felleskulturelle skolen. Med dette signaliserer hun at ved å benytte mangfoldet, kan det skapes noe nytt, som igjen genererer nye ideer og utvikler pedagogiske redskaper i den felleskulturelle skolen.

Det skapes ny kunnskap i klasserommet ved å ta i bruk mangfoldet som er til rådighet blant elever og foreldre.

«Mangfold fornyer teatret», sa Ellen Horn i etterkant av Mangfoldsåret (Kultur- og kirkedepartementet, 2008). Mangfold bør også bidra til stadig fornyelse og refleksjon over skolens oppgave.

Tid for å ta ressursperspektivet på alvor

Skolens oppgave er å legge til rette opplæringen slik at elevene skal kunne bidra til fellesskapet og også kunne oppleve gleden ved å mestre og nå sine mål (Kunnskapsløftet). En skole som tilpasser undervisningen slik at den oppleves relevant for alle elever, er en skole som tar demokratiet på alvor i det daglige (Westrheim 2012).

I den felleskulturelle skolen utvikles det en skole som er felles for alle, der alle blir hørt, alle opplever at de tilhører fellesskapet og ikke minst at de ønsker å være deltakere i samfunnet. I vår tid kan det synes som at dette er noe skolen bør ta spesielt på alvor. Dersom skolen ikke makter å gjøre undervisningen og opplæringen relevant for alle elever, kan det innebære stor risiko for skolen og for samfunnet (ibid).

Det er derfor på tide å ta ressursperspektivet på alvor. Etter min oppfatning gir rammene i form av læreplanverket og læringsteorier god begrunnelse for viktigheten av å gjøre det. Når jeg nå har vist til at det er en del som gjenstår, skyldes det at det i for stor grad er opp til den enkelte lærer å nyttiggjøre seg elevenes internasjonale kompetanse. Det kan også bero på at det er manglende kunnskap når det gjelder å ta dette i bruk.

Jeg har et håp om at språklig og kulturelt mangfold som ressurs settes på dagsordenen ved skoler som deltar i den før omtalte satsingen «Kompetanse for mangfold». I den skolebaserte kompetanseutviklingen på det flerkulturelle området ligger det godt til rette for refleksjon i lys av gjeldende teori på området. Jeg håper derfor det legges til rette for at lærere og ledere sammen reflekterer over hvordan skolen bruker det språklige og kulturelle mangfoldet som en ressurs i opplæringen.

Dersom mangfold som ressurs skal bli noe mer enn bare positive ord, må det tas på alvor, og det må innarbeides slik at det får rot i virkeligheten.

Kilder:

Akkouh, Fikria 2013: «Inkluderende opplæring og muntlig fortelling i skolen», masteroppgave, Høgskolen i Oslo og Akershus

Biseth, Heidi 2012: «Flerkulturalitet som en demokratisk ressurs: teoretiske perspektiver og praktiske implikasjoner» I: Berge, K.L. og Heldal Stray, J *Demokratisk medborgerskap i skolen*. Fagbokforlaget

Engen, Thor Ola 2004: «Tospråkighet, minoritetsspråk og minoritetsundervisning», Gyldendal Akademisk.

Gullestad, Marianne 2002: «Det norske sett med nye øyne», Universitetsforlaget

Hauge, An-Magritt 2014: «Den felleskulturelle skolen», Universitetsforlaget

Kultur- og kirke departementet, 2008: Anbefalinger og rapport om Mangfoldsåret

Kunnskapsdepartementet: «Likeverdig opplæring i praksis»

Kunnskapsdepartementet: «Språk åpner dører!» (2005 – 2009) Strategi for styrking av fremmedspråk i grunnsopplæringen

Kunnskapsdepartementet: «Språk bygger broer» St.meld.nr.23 (2007 – 2008) Språkstimulering og språkopplæring for barn, unge og voksne

NAFO, 2009: «Veien videre. Sluttrapport Likeverdig opplæring i praksis»

N`Jie, Haddy 2008: «Yow da nga doxot!», kronikk i Dagbladet 30.08.08

Seeberg, Marie Louise 2002.: «Alle barn er like?» I Pedagogisk Profil, nr. 2, 2002

Hyltenstam, Kenneth 2012: «Vad innebär tvåspråkighet, andraspråksinläring och tvåspråkig undervisning?» Skolverket

Utdanningsdirektoratet: Kunnskapsløftet, 2006

Utdanningsdirektoratet: Utdanningsspeilet, 2013

Westrheim, Karianne, 2012: «Demokrati i det flerkulturelle klasserommet». I: Berge, K.L. og Heldal Stray, J *Demokratisk medborgerskap i skolen*. Fagbokforlaget

Øzerk, Kamil, 2008: «Interkulturell dannning i en flerkulturell skole. -Dens vilkår, forutsetninger og funksjoner». I: Arneberg, P. & Briseid, L.G. (red.): "Fag og dannning - mellom individ og fellesskap", Fagbokforlaget.